

М., 1898. — С. 52-57; *Абросимова С., Журба О.* Хранителі історичної пам'яті // Борисфен, 1991. — № 2. — С. 11; *Абросимова С.* Катеринославська учена архівна комісія і напрямки її діяльності // До 90-річчя Катеринославської ученої архівної комісії (1903-1916 рр.). — Д., 1993. — С. 1-4.
 16. Катеринославський ювілейний листок, 1887
 17. Г.З. Архивы г. Екатеринослава // Там само. — № 4. — С. 30-31.
 18. Воспоминания Андрея Михайловича Фадеева, 1790-1867. — О., 1897. — Ч. 1. — С. 49.
 19. *Макарихин В.П.* Губернские ученые архивные комиссии и их роль в развитии общественно-исторической мысли в России конца XIX- начала XX вв.: Автореф. дис.... д-ра ист. наук. — М., 1991.
 20. Про Снявського див.: *Заруба В.М.* З вірою в українську справу: Антін Степанович Снявський. — К., 1993. — 144 с.
 21. Известия XIII археологического съезда в Екатеринославе 15-27 августа 1905 года. — Х., 1905.
 22. Летопись ученой архивной комиссии / Под ред. А.С. Снявского. Екатеринослав, 1904-1915. Вып. 1-10; «Летопись Екатеринославской ученой архивной комис-

сии» (1904-1915): Библиографический довідник. К., 1991. 42 с.; *Журба О.І., Абросимова С.В.* Археографічна діяльність Катеринославської ученої архівної комісії // Укр. археогр. щорічник. — К., 1992. — Вип. 1. — С. 34-46.
 23. *Степанский А.Д.* Состав и содержание публикуемых источников как археографическая проблема // Актуальные вопросы теории, методики и истории публикации исторических документов. — М., 1991. — С. 6.
 24. *Комарова И.И.* Научно-историческая деятельность статистических комитетов // Археографический ежегодник за 1986 г. — М., 1987. — С. 89-90.
 25. *Самощенко В.Н. Д.Я.* Самоквасов как историк-архивист // Историкография и источниковедение архивного дела в СССР. — М., 1984. — С. 53-62.
 26. Дніпропетровський історичний музей. ВР, ф. 1, оп. 1.
 27. *Ковальский Н.П. Д.И.* Яворницкий и город на Днестре // Яворницкий Д.И. История города Екатеринослава. — Д., 1989. — С. 8.
 28. *Шубравська М.М. Д.І.* Яворницький. — К., 1972. — С. 130. Інститут літератури НАН України. ВР, ф. 37., спр. 264.

Ірина Мага

ДІЯЛЬНІСТЬ В.О.РОМАНОВСЬКОГО В ГАЛУЗІ АРХІВНОЇ СПРАВИ ТА АРХІВОЗНАВСТВА (1921-1931)

Одне з головних завдань сучасного архівознавства — з'ясування персонального внеску вчених у розвиток української архівістики. Розглядаючи історію архівознавства та архівної справи в Україні першої третини XX ст., необхідно звернутися до творчої спадщини Віктора Олександровича Романовського (1890-1971 рр.) — історика, архівіста, археографа, джерелознавця, педагога, автора першого українського підручника з архівознавства, оскільки його науковий доробок є важливим етапом в справі становлення і розвитку вітчизняної архівістики.

Діяльність вченого як члена Археографічних комісій ВУАН і ЦАУ та його наукова історико-археографічна спадщина вже була предметом вивчення сучасних дослідників [1]. В контексті діяльності цих Археографічних комісій та Центрального архіву давніх актів (ЦАДА) оцінювалася і робота В. О. Романовського-архівіста [2]. Проте, виходячи з потреб сьогодення, доцільно було б ще раз звернутися до огляду діяльності вченого в галузі архівної справи та архівознавства, та виділити основні напрямки роботи (на основі узагальнених відомостей, що містяться в архівних документах та наукових дослідженнях), оскільки внесок науковця в українську архівістику заслуговує на поглиблене вивчення.

1914 р. В. Романовський закінчив історико-філологічний факультет Київського університету та приступив до роботи в Архіві давніх актів [3, арк. 258], де спочатку працював помічником завідувача, а 1921-1931 рр. очолював цю установу [4]. Підсумком його довголітньої праці в архіві стало

видання збірки «Центральний архів стародавніх актів у Києві» (1929). Автором більшості статей, вміщених у книзі, є В. Романовський. Його праці заслуговують на увагу дослідників. Це «Архів стародавніх актів та його фонди», «Колекція, що належала Археографічній комісії», «Збірка монастирських документів», «Збірка автографів та палеографічних зразків», «Нова серія». В передмові В. Романовський, який також зредагував збірку, пише, що «книга має служити за провідника для тих, хто вперше приступає до наукової праці з Архіву давніх актів» [5]. Загалом збірка містила початкову науково-довідкову інформацію про архівні фонди ЦАДА.

Важливим заходом, організованим В. Романовським на посаді завідувача стала інвентаризація актових книг Правобережної України XVI-XVIII ст.; поповнення фондів архіву за рахунок архівів колишніх державних установ, монастирів, приватних колекцій тощо. Під його керівництвом було систематизовано та опрацьовано ці документи: складено описи, каталоги, покажчики, встановлено авторство тощо.

Окрім роботи в ЦАДА, В. Романовський приділяв увагу створенню централізованої системи державних архівів. Він брав участь у Першій Всеукраїнській нараді архівних працівників (Харків, грудень 1924 р.) [6], де виступив з приводу об'єднання питання організації єдиного архівного фонду України та концентрації документів у відповідних за профілем архівах.

1926 р. Укрцентрархів ініціював проведення Всеукраїнського з'їзду архівістів. Віктор Олександрович

дрович брав активну участь у передз'їздовських нарадах [3, арк. 23-29, 32-36, 40], де обговорювалися організаційні питання щодо проведення самого з'їзду (проекти положень, тематика доповідей) та науково-організаційні питання щодо створення мережі архівосховищ України. Він-таки став делегатом від ЦАДА з правом вирішального голосу на I Всеукраїнському з'їзді працівників архівних установ (Харків, 8-13 травня 1926 р.) [3, арк. 190], де виступив з доповіддю про «Принципи архівного опису», взяв участь в обговоренні принципів розподілу й концентрації архівних документів та підготовки кадрів [7].

Окрім організаційної роботи, пов'язаної з формуванням централізованої системи архівів України, та виконання обов'язків завідувача ЦАДА, Віктор Олександрович вів педагогічну роботу. 1922-1923 рр. він читав лекції з архівознавства у Київському археологічному інституті (КАІ) та в Київському інституті народної освіти (КІНО) студентам історичного відділу та на курсах архівістів [8, С. 21]. 1926 р. на Всеукраїнських короткотермінових курсах В. Романовський читав лекції з історії архівної справи в Росії та Україні [9]. І хоча в ці роки ще не складалася його педагогічна кар'єра, проте набутий ним практично-теоретичний досвід допоміг у роботі над книгою «Нариси з архівознавства. Історія архівної справи на Україні та принципи порядкування в архівах» (1927) — першої в Україні узагальненої праці з історії, теорії та методики архівознавства, яка, до певної міри, не втратила свого наукового значення й нині.

У передмові до «Нарисів» автор виклав мету своєї праці як бажання допомогти українським архівістам орієнтуватися в оцінці тих документів, що потрапляють до них, та навчити їх берегти ці документи. Книга має таку структуру: вступ (с. 5-22); частина I, присвячена історії архівів в Україні (с. 23-114); частина II, про принципи порядкування в архівах (с. 115-163); важливі праці з архівознавства (с. 163-168).

У «Вступних увагах» В. Романовський подав дефініцію архівознавства як самостійної науки і «такої системи знань про архіви та архівне влаштування, яка, з'єднуючи матеріал в загальну категорію історичних джерел, дає можливість раціональному обліку, класифікації, збереження і видання друком цього матеріалу з метою найліпшого його використання як для практичних, так і для наукових потреб» [8, с. 5]. Після визначення терміну «архівознавство» вчений переходить до визначення основних понять, якими оперує ця наука. Це, насамперед, «архів», «архівний документ». До «архівних документів», на думку В. Романовського, слід віднести всі ділові папери (неділові, як от листи, літературні твори — приєднуються до архівного фонду, оскільки твердо встановлений принцип нерушності фонду дозволяє такого сорту документи включити в склад архіву тільки з огляду на їх громадський або науковий інтерес і завжди вони будуть творити в

архіві додаток, не зв'язаний з архівними фондами органічно) [8, с. 8.]. І хоч сучасна архівна наука має інший термінологічний інструментарій, на нашу думку, не слід знецінювати значення науково-теоретичних розробок вченого.

У першій частині підручника подається коротка історія архівної справи на Україні, яку В.О. Романовський починає з архівів центральних та провінційних установ Великого Князівства Литовського (ВКЛ) — Литовською Метрикою. Далі автор дає огляд архівної справи в Московській державі та архівної українки московських архівів. Чимало уваги автор приділяє архівам Гетьманщини, архівній справі в Росії в XVIII-XIX ст., утворенню Центрального архіву давніх актів у Києві та Історичного архіву в Харкові.

У другій частині «Нарисів» після огляду архівної реформи в Україні (яку В. Романовський пов'язує передусім з централізацією та раціональною концентрацією архівних документів для подальшого їх використання), автор зупиняється на раціональному облаштуванні архівних приміщень; систематизації архівних документів (класифікації за фондами); реставруванні й зберіганні архівних документів; складанні описів, покажчиків та реєстрів; експертизі цінності документів та підготовці їх до друку. Особливого значення В. Романовський надає «завданням архівістам», які вбачає в збереженні архівних документів, їхньому описуванні, встановленні автентичності та підготовці архівних документів до друку, а також правильному виборі форми описування «архівалій» (звичайний інвентар, опис докладніший, описання з детальними позначеннями цікавих місць та подробиць, огляд систематичний, нарешті — інвентарний опис) [8, с. 147]. Загалом, ці настанови архівіста-практика будуть корисними і сьогодні.

Наприкінці книги подано список архівознавчої літератури українських, російських та західноєвропейських архівістів, ґрунтовно опрацьованої вченим.

Підручник В.О. Романовського «Нариси» став справжнім надбанням української архівознавчої науки, її історії, теорії та практики, що значною мірою вплинуло на дальший процес створення вітчизняних підручників з архівознавства та словників. «Нариси» привернули до себе увагу наукової громадськості в Україні та поза її межами. В цілому відгуки на підручник були позитивними, хоча деякі зауваження були цілком доречними [10]. За цю роботу науковцю була присуджена премія I-го ступеня Всеукраїнського комітету сприяння вченим [11].

Крім «Нарисів», В. Романовський є автором низки публікацій з історії і практики архівознавства: «До історії архівних фондів старої Гетьманщини», «Консервація пошкоджених грамот», «Принципи архівного опису», «Київський архів давніх актів», «До кінця довести нормальне влаштування заводського архіву», «Боротьба з архівними шкідниками», «Про перерахування московських

приказних «стовпців», «До історії архіву «Малоросійської Колегії». Він був також постійним дописувачем журналу «Архівна справа», де публікував рецензії та огляди зарубіжної архівознавчої літератури [12].

Від початку 1930-х рр. в історії України настав період згорання політики «українізації». Ідеологічний наступ на історичну і, зокрема, архівну науку розгорнувся 1929 р. Відомий лист Сталіна до журналу «Пролетарская революция» поставив перед істориками головним завданням справу вивчення історії більшовизму і загострив увагу проти її «фальсифікаторів». II Всеукраїнський з'їзд архівних працівників (Харків, 19 листопада-4 грудня 1931 р.) пройшов під гаслом «нещадної більшовицької критики та самокритики». На з'їзді було прийнято постанову про заміну терміна «археологічна публікація» на «науково-документальна публікація», а В.О. Романовського — звинувачено в поширенні й обстоюванні «теорії техніцизму» та «об'єктивного документалізму» в архівній роботі та пропаганді впорядкування документів «підряд» й зараховано до представників буржуазних теорій [13]. Тому не дивно, що того ж, 1931 р., його було звільнено з посади завдувача ЦАДА у Києві, а згодом вислано з України.

Отже, архівна спадщина В.О. Романовського багата й різноманітна. Основними аспектами діяльності науковця в окреслений темою період були: архівно-організаційний, науково-дослідний та педагогічний. На посаді завдувача ЦАДА він виявив організаторські здібності та проводив послідовну роботу з систематизації та описування архівних документів. Багато часу вчений віддав побудові нової системи державних архівів та педагогічній діяльності, в якій узагальнив набутий практичний досвід роботи в архівах, своєрідним підсумком якої стали «Нариси». Таким чином, архівна спадщина В. Романовського є джерелом дослідження архівознавства як науки, а також важливим внеском в розвиток української архівістики, і потребує поглибленого вивчення.

Примітки:

1. Папакін Г.В. Розробка теоретичних питань української археології в діяльності ЦАУ УРСР (1929-1930) // Студії з архівної справи та документознавства. — Т. 1. — К., 1996. — С. 53-61; Досвід Археологічної комісії ЦАУ УСРР та перспективи його використання у сучасній видавничій роботі архівних установ // Актуальні проблеми розвитку архівної справи в Україні: Доповіді та повідомлення наукової конференції 15-16 березня 1995 р. — К., 1996. — С. 104-106; Традиції Київської археологічної комісії у діяльності Археологічної комісії Укрцентрархіву (1928-1932) // Проблеми едиційної та камеральної археології: історія, теорія, методика. — Вип. 30. — К., 1997. — С. 123-135. Журба О.І. Київська археологічна комісія. 1843-1921: Нарис історії діяльності. — К.: Наукова думка, 1993. — С. 18-27. Кіржаєв С.М. Документи про діяльність Археологічної комісії Всеукраїнської Академії наук // Архіви України. — 1989. — № 6. — С. 5-12; З історії праці Археологічної комісії ВУАН щодо створен-

ня правил видання документів // Український Археологічний щорічник. — Нова серія. — Вип. 2. — Український археологічний збірник. — Т. 5. — К.: Наукова думка. — 1993. — С. 24-31; Документи про діяльність Археологічної комісії Всеукраїнської Академії наук // Архіви України. — 1989. — № 6. — С. 5-12; Савенок Л.А. Український історик і археограф Віктор Романовський // Проблеми едиційної та камеральної археології: історія, теорія, методика. — К., 1997. — Вип. 30. — С. 334-349.

2. Бутич І.Л. Віктор Романовський — історик-архівіст // Проблеми едиційної та камеральної археології: історія, теорія, методика. — К., 1997. — Вип. 30. — С. 323-333; Савенок Л.А. Науково-дослідна діяльність архівів в 1920-х роках: до питання про роль і місце організації історичних досліджень // Українське архівознавство: історія, сучасний стан та перспективи: Наукові доповіді Всеукраїнської конференції (19-20 листопада 1996 р.): у 2 ч. / Упоряд. В.П. Ляхощький, І.Б. Матяш. — К., 1997. — Ч. 1. — С. 159-161.

3. ЦДАВО України, ф. 14, оп. 1, спр. 254, арк. 258

4. Радянська енциклопедія історії України. — К., 1974. — Т. 4. — С. 10.

5. Центральний архів стародавніх актів у Києві: 36 статей за ред. В.О. Романовського. — К., 1929. — С. X.

6. Водолаженко О. Перша нарада архівних робітників України // Архівна справа. — Х., 1925. — Кн. 1. — С. 144-154.

7. Барвінський В.О. I-й Всеукраїнський з'їзд архівних робітників у Харкові // Архівна справа. — Х., 1927. — Кн. 2-3. — С. 13-41.

8. Романовський В.О. Нариси з архівознавства. Історія архівної справи на Україні та принципи порядкування в архівах. — Х., 1927. — С. 21.

9. Всеукраїнські короткотермінові архівні курси // Архівна справа. — Х., 1927. — Кн. 2-3. — С. 73-78.

10. Клименко П. Рец.: (В. Романовський. Нариси) // ВУАН. Записки історично-філологічного відділу УАН. — 1928. — Кн. 16. — С. 312-313; Голубцов Н. Рец.: (В. Романовський. Нариси ...) // Архивное дело. — М., 1928. — Вып. III. — С. 97-101; Отзыв о книгах В. Романовский. Нариси ... // Архивное дело. — М., 1927. — Вып. XIII. — С. 119-120.

11. Шацький П.А. Ювілей В. Романовського // УІЖ. — 1965. — № 3. — С. 159.

12. Романовський В.О. Рец.: «Архејон» — науковий журнал, присвячений архівним справам. Том 1 та II. Варшава, 1927 // Архівна справа. — Х., 1928. — Кн. 7. — С. 84-86; Семенський Ю. Видавничка символіка. Проект становити єдність. Варшава, 1927 // Архівна справа. — Х., 1928. — Кн. 7. — С. 86-87; «Архејон» — науковий журнал, присвячений архівним справам. Том III. Варшава, 1928 // Архівна справа. — Х., 1928. — Кн. 8. — С. 80-82; «Архејон» — науковий журнал архівознавства. Том IV. Варшава, 1928 // Архівна справа. — Х., 1921. — Кн. 4 (15). — С. 94-95; Бельчицько Н. Теорія археографії // Архівна справа. — Х., 1930. — Кн. 3 (14). — С. 134-138.

13. Дрезен А. Второй Всеукраинский архивный съезд (19. XI — 04. XII. 1931 г.) // Архивное дело. — 1931. — Вып. 3-4 (28-29). — С. 71-73; Матяш І.Б. Репресоване архівознавство // Українське архівознавство: історія, сучасний стан та перспективи: Наукові доповіді Всеукраїнської конференції (19-20 листопада 1996 р.): у 2 ч. / Упоряд. В.П. Ляхощький, І.Б. Матяш. — К., 1997. — Ч. 1. — С. 130-137.